

УДК 930.2:630*232(477.7) «18/19»

Павло Буцький

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ЗАЛІСНЕННЯ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Стаття висвітлює ступінь дослідження та джерела з історії заліснення Північно-Західного Приазов'я у XIX ст. Звертається увага на статті у журналі Міністерства державного майна, описи лісництв та деревних плантацій краю. Основні джерела, на які звертається увага – матеріали Повного зібрання законів Російської імперії та неопубліковані документи Державного архіву Запорізької області. Комплекс джерел, які стосуються лісорозведення, зберігається у Одеському державному архіві. Серед інформації про розвиток Молочанського менонітського округу знаходимо важливі дані про лісорозведення. Дані про розвиток лісних господарств на усій території України знаходимо у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Ключові слова: Північно-Західне Приазов'я, меноніти, Старобердянське лісництво, джерела, історіографія.

Екологічна історія завжди мала значну актуальність як на рівні великих територій так і на місцевих, локальних рівнях. Особливим аспектом у цьому напрямку є проблема заліснення території та охорона лісів і деревонасаджень. Можливості заліснення степових ландшафтів Північно-Західного Приазов'я завжди цікавили учених та екологів, але були реалізовані порівняно недавно.

Наявні публікації освітлюють, зазвичай, загальні тенденції і результати степового лісорозведення. Окремих робіт, які висвітлюють історію заліснення Північно-Західного Приазов'я знайдено не було. Роль представників різних етносів в успіхах степового лісорозведення висвітлена не достатньо. У зв'язку зі сказаним, актуальним є проведення історичного аналізу історіографії та джерел з історії лісорозведення в Північно-Західному Приазов'ї XIX – початку XX ст.

Мета дослідження: загальна характеристика історичних праць та джерел з історії лісорозведення в Північно-Західному Приазов'ї XIX – початку XX ст.

Дореволюційна історіографія історії заліснення Північно-Західного Приазов'я це здебільшого статті у науковій періодиці, присвяченій економічним та сільськогосподарським питанням. Окремо виділяються статті у журналі Міністерства державного майна. Свої висновки стосовно особливостей заліснення степів писали як місцеві господарі [24], так і відомі географи та спеціалісти у розвитку лісівництва [23; 28]. Описи лісництв та деревних плантацій краю зустрічаємо у виданні «Записки Императорского Общества сельского хозяйства южной России» та працях вільного економічного товариства. Особливо слід виділити опис менонітської мизи Юшанли [26] та огляд менонітських плантацій [22]. Стосовно розведення у Південній Україні садів та лісів писали місцеві газети. Наприклад, у додатку до таврійських губернських відомостей зустрічаємо інформацію про розвиток садівництва [27]. Спеціалізовані видання з питань сільського господарства та лісівництва в першу чергу звертали увагу на ботанічні характеристики плантацій та лісництв, але вміщують також цінну історичну інформацію стосовно їх виникнення та внеску менонітів у цей процес [2].

Історіографія питання радянського періоду звертала увагу, здебільшого, на біологічні та екологічні особливості лісів у районі Молочного лиману та річки Молочної [1; 25]. Але із біологічних праць слід відокремити ті, які вміщують історичні дані. У першу чергу, це роботи Н. Сидельник [29].

Серед сучасних робіт з історії розвитку лісівництва в Північно-Західному Приазов'ї слід звернути увагу на дослідження С. Гришко, яка крім географічних аспектів, розглядає також історію виникнення Старобердянського лісництва [3]. Серед опублікованих джерел слід виділити матеріали Повного зібрання законів Російської імперії. Аналіз законодавства стосовно лісівництва дає змогу прослідкувати державну політику з цього питання та її зміни упродовж XIX – на початку XX ст.

Неопубліковані джерела з історії лісівництва в Північно-Східному Приазов'ї зберігаються у різних архівах. Найбільший фонд з історії Старобердянського лісництва зберігається у Державному архіві Запорізької області (фонд Ф-250, оп. 1 та 2) та вміщує 256 справ. Справи цього фонду можна поділити на наступні групи.

Діловодна переписка керівництва лісництва із Мелітопольським окружним управлінням держмайна, палатою держмайна, волосними правліннями [4]. У наказах та циркулярах лісового департаменту, управління держмайна зберігається інформація про Молочанське товариство плідівництва [18], Програму премій та лісорозведення у Бердянському повіті, які видавало Бердянське земство [9]. Списки робітників, які отримали винагороду за свою працю наводяться за окремими селами. Частіше за все в лісництві працювали селяни із найближчих селищ – Тихоновки, Тамбовки, Терпіння, Ново-Пилипівки тощо [10]. Окрема кількість справ має в собі дані про учнів,

атестати про закінчення курсів з лісорозведення, садівництва, письму та земельній зйомці [6]. Алфавіти, списки новоприбулих. Списки менонітів, які прибували на альтернативну службу до лісництва в окремі роки. При цьому вказувалося місце проживання, рід занять, грамотний чи ні, одружений чи ні [11]. Значну частину фонду займають звіти, рапорти та статистика. Знаходимо звіти та статистику про площу лісів, склад керівництва лісництва, про використання майна та землеустрій у лісництві тощо [5]. Окремо виділяється справа про стан Джекенлінської лісної дачі [16]. Відомості про виплату жалування, кошториси вміщують цінну інформацію про керівництво лісництва [7]. У таких документах, крім суми жалування, вказуються прізвище, ім'я та по батькові та посада людини. Інформація про участь робітників лісництва у виставках стосується 1887 р., коли відбулася загальноросійська сільськогосподарська виставка [12]. У 1887 р. прийнято участь у Таврійській губернській сільськогосподарській виставці у м. Сімферополь [12]. Ботанічна акліматизаційна виставка в Ботанічному саду 1892 р. відбулася у Москві [13], Сільськогосподарська промислова виставка в м. Київ 1896 [14], Паризька всесвітня виставка 1900 р. [15].

Господарські плани лісництва складалися на кожен рік. Передусім, у цих документах вказувалися: пропозиції до виконання (наприклад, прибирання сухих дерев або відновлення лісу, прочистка молоді порослі тощо), вказувалася площа, яку необхідно обробити та скільки це коштує, деревні та кустарні породи, необхідна кількість насіння, кількість насіння, яке можна зібрати у лісництві, кількість насіння, яке можна відправити у інші місця [17]. Багато справ стосуються здачі у оренду частин землі, яка належала Бердянському, Джекенлицькому або Алтагирському лісництву [19]. Серед інших справ виділяються програми з експлуатації лісу, продажі та роздачі лісного матеріалу [8], описи лісних насаджень на землях німців-колоністів, які підлягали дії ліквідаційних законів [20]. Комплекс джерел, які стосуються лісорозведення зберігається у Одеському державному архіві. Серед інформації про розвиток Молочанського менонітського округу знаходимо важливі дані про лісорозведення [21]. Дані про розвиток лісних господарств на усій території України знаходимо у фондах Центральному державному архів вищих органів влади та управління України [30].

Таким чином колекції, які зберігаються у різних архівах, представляють собою джерельний комплекс для дослідження: особливостей листування лісників із керівництвом, особливостей бухгалтерії лісництва, послужних списків головних лісників та допоміжного персоналу, основні види праці та функції, які виконували робітники лісництва, особливості планування роботи лісництва, генеалогії німецькомовних колоністів, українських і російських селян, які тимчасово або постійно працювали у лісництвах, особливості підготовки до виставок міжнародного та місцевого значення, погодні умови, в яких вирощували ліс, та вплив цих умов на різні види рослин, видову різноманітність рослин на плантаціях та у лісництвах.

Список використаних джерел

1. Альбицкая М. А. Очерк растительности Мелитопольского и Акимовского районов Запорожской области // Научные записки Днепропетровского ГУ т. 38. 1957. С. 21–26
2. Виббе Г. Краткое описание казенной образцовой плантации Таврической губернии, в Бердянском уезде, в 1852 г. // Журнал сельского хозяйства, 1853, № 3, с. 308–310.
3. Гришко С. В. Еколого-географічний аналіз Старобердянського лісництва як лісокультурного ландшафту у степу // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. Вінниця, 2008. Вип. 16. С. 102–106.
4. Державний архів Запорізької області (далі – Держархів Запорізької обл.). Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 11.
5. Держархів Запорізької обл. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 13.
6. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 18.
7. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 25.
8. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 30.
9. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 41.
10. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 62.
11. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 74.
12. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 110.
13. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 140.
14. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 167.
15. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 193.
16. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 206.
17. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 209.
18. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 216.
19. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 311.
20. Там само. Ф. Ф-250. Оп. 1. Спр. 336.
21. Державний архів Одеської області. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 775.
22. К. Обзорение лесных плантаций в округе поселенных на Молочных водах менонистов по 1-е декабря 1837 года // Листки Общества сельского хозяйства южной России, 1838, № 3. С. 147–157.
23. Кеппен Ф. Несколько слов о разведении лесов в степях Таврической губернии // Журнал Министерства государственных имуществ, 1863, часть 84, отделение II, с. 1–17.
24. Корнис И. О состоянии хозяйства в Молочанских менонистских колониях в 1844 году // Журнал Министерства государственных имуществ, 1845, ч. 15, № 4–6, с. 235–240.
25. Материалы исследований искусственных лесов в районе реки Молочной и Молочного лимана / под ред. А.Л. Белогард. Киев., Изд-во КГУ. 1855. 122 с. Т. 38, вып. 5.
26. Мыза Юшанлы // Труды Вольного экономического общества, 1853, т. 4, с. 246–250.
27. О разведении в Тавриде садов и лесов. – Прибавление к Таврическим губернским ведомостям, 1841, № 50, 16 декабря.
28. Рудзкой А. Письма о русских лесах:... О Бердянском лесничестве // Журнал Министерства государственных имуществ, 1864, т. 85, № 1–4, с. 273–280.
29. Сидельник Н.А. Краткая естественно-историческая характеристика района Старо-Бердянской и Алтагирской лесных дач // Научные записки Днепропетровского ГУ т.38. 1958.
30. Центральный державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 27, оп. 7, спр. 791.

References

1. Albitskaya M.A. Oчерk rastitel'nosti Melitopol'skogo i Akimovskogo raionov Zaporozhskoi oblasti [An outline of the vegetation of the Melitopol and Akimovsky areas of the Zaporozhye region]. Nauchnye zapiski Dnepropetrovskogo GU t.38. 1957. S. 21–26.
2. Vibbe G. Kratkoe opisanie kazennoi obraztsovoi plantatsii Tavricheskoi gubernii, v Berdyanskom uezde, v 1852 g. [Brief description of the state exemplary plantation of the Taurian province, in the Berdyansk district, in 1852]. Zhurnal sel'skogo khozyaistva, 1853, № 3, s. 308–310.
3. Hryshko S. V. Ekologo-heohrafichnyy analiz Staroberdyans'koho lisnytstva yak lisokul'turnoho landshaftu u stepu [Ecological-geographical analysis of Old-forestry forestry as a forest-cultivated landscape in the steppes]. Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Heohrafiya. – Vinnytsya, 2008. Vyp. 16. S. 102-106.
4. Derzhavnyy arkhiv Zaporiz'koyi oblasti (dali – Derzharkhiv Zaporiz'koyi obl.), f.F-250, op.1, spr. 11.
5. Derzharkhiv Zaporiz'koyi obl., f.F-250, op.1, spr. 13.
6. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 18.
7. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 25.
8. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 30.
9. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 41.
10. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 62.
11. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 74.
12. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 110.
13. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 140.
14. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 167.
15. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 193.
16. Tam samo, f.F-250, op.1, spr.206.
17. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 209.
18. Tam samo, f.F-250, op.1, spr.216.
19. Tam samo, f.F-250, op.1, spr.311.
20. Tam samo, f.F-250, op.1, spr. 336.
21. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti, f. 6, op. 1, spr. 775.
22. K. Obzrenie lesnykh plantatsii v okruge poselennykh na Molochnykh vodakh menonistov po 1-e dekabrya 1837 goda [An overview of forest plantations in the district settled by the Menonist dairy waters on December 1, 1837]. Listki Obshchestva sel'skogo khozyaistva yuzhnoi Rossii, 1838, № 3, s. 147–157.
23. Keppen F. Neskol'ko slov o razvedenii lesov v stepyakh Tavricheskoi gubernii [A few words about the cultivation of forests in the steppes of the Taurida Gubernia]. Zhurnal Ministerstva gosudarstvennykh imushchestv, 1863, chast' 84, otdelenie II, s. 1–17.
24. Cornis I. O sostoyanii khozyaistva v Molochanskikh menonistskikh koloniyakh v 1844 godu [About the state of the economy in the Molochansky menonist colonies in 1844]. Zhurnal Ministerstva gosudarstvennykh imushchestv, 1845, ch. 15, № 4–6, s. 235–240.
25. Materialy issledovaniya iskusstvennykh lesov v raione reki Molochnoi i Molochnogo limana [Materials of research of artificial forests in the area of the Molochnaya and Molochny Liman rivers] / pod red. A.L. Belogard. Kiev., Izdv-o KGU. – 155. – 122 s. T. 38, vyp. 5.
26. Myza Yushanly [Yushana's Manor]. Trudy Vol'nogo ekonomicheskogo obshchestva, 1853, t. 4, s. 246–250.
27. O razvedenii v Tavride sadov i lesov [On the cultivation of gardens and forests in Tauris]. Pribavlenie k Tavricheskim gubernskim vedomostyam, 1841, № 50, 16 dekabrya.
28. Rudzskoi A. Pis'ma o russkikh lesakh:... O Berdyanskom lesnichestve [Letters on Russian forests: ... About the Berdyansk forestry]. Zhurnal Ministerstva gosudarstvennykh imushchestv, 1864, t. 85, № 1–4, s. 273–280.
29. Sidel'nik N.A. Kratkaya estvestvenno-istoricheskaya kharakteristika raiona Staro-Berdyanskoj i Altagirskoi lesnykh dach [Brief natural-historical characteristics of the Staro-Berdyansk and Altagir forest districts]. Nauchnye zapiski Dnepropetrovskogo GU t.38. 1958.
30. Tsentral'nyy Derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy, f. 27, op. 7, spr. 791.

Павел Буцкий

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ЛЕСОРАЗВЕДЕНИЯ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО ПРИАЗОВЬЯ (XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)

Статья раскрывает степень исследованности и источники по истории лесоразведения в Северо-Западном Приазовье. Обращается внимание на статьи в журнале Министерства государственных имуществ, описи лесничеств и древесных плантаций. Основные источники, на которые обращается внимание на материалы Полного собрания законов Российской империи и не опубликованные документы Государственного архива Запорожской области. Комплекс источников, которые касаются лесоразведения хранится в Одесском государственном архиве. Среди информации о развитии Молочанского меннонитского округа мы находим важные данные про лесоразведение. Данные про развитие лесных хозяйств по всей территории Украины мы находим в фондах Центрального архива высших органов власти и управления Украины.

Ключевые слова: Северо-Западное Приазовье, меннониты, Старобердянское лесничество, источники, историография.

Pavlo Butskiy

HISTORIOGRAPHY AND SOURCES ON HISTORY OF AFFORESTATION OF NORTHWEST PRIAZOVYE (XIX – BEGINNING XX C.)

Article discloses degree of study and sources on afforestation stories in Northwest Priazovye. The attention to articles in the Magazine of the Ministry of the state property, the inventory of forest areas and wood plantations is paid. The main sources on which the attention – materials of Complete collection of laws of the Russian Empire and not published documents of the State archive of the Zaporizhia region. Complex of sources that touch forestry kept in the Odesa record office. Among information about development of Molochna menonite district we find important data about forestry. Given about development of forestries on all territory we find Ukraine in the funds of the Central record office of

supreme bodies of power and management of Ukraine. Thus collections that is kept in different archives appear by a sources for research: features of correspondence of forest rangers with guidance, features of book-keeping of forest district, statements of service of main forest rangers and auxiliary personnel, basic types of labour and function, that executed workers of forest district, features of planning of work of forest district etc.

Key words: Northwest Priazovye, Mennonites, Old Berdyansk forest area, sources, historiography.

УДК 94(438) (18–20)

В'єслав-Лукаш Мацєжинський

РЕКЛАМА У ПОЛЬСЬКІЙ ПРЕСІ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО І ГАЛИЧИНИ З КІНЦЯ ХVІІІ СТ. – ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті висвітлюється поява та розвиток комерційної реклами у польській пресі з кінця ХVІІІ – до початку ХХ ст. Автор аналізує зміст і види рекламних оголошень та комерційних анонсів у пресових виданнях на польських територіях під владою Російської імперії, Пруссії та Австро-Угорщини.

Ключові слова: комерційна реклама, рекламні оголошення, комерційні анонси, газетна площа, преса.

Комерційна реклама в польській пресі з'являється в середині ХVІІІ ст., що було пізніше, ніж у Західній Європі, оскільки реклама у пресі могла розвиватися лише за таких умов, як насичений фінансово-товарний ринок, наявність значних економічних об'єднань, а відповідно, економічно відсталі польські землі не створювали умов для появи такого типу видань. Перші газети із рекламними оголошеннями з'являються з середини ХVІІІ ст. у Варшаві, Кракові і Львові. Список назв польської преси того часу з рекламними оголошеннями охоплює сім позицій (в хронологічному порядку): 1) «Warszawskie Ekstraordynaryjne Tygodniowe Wiadomości (Warszawa, 1762–1763; 1778–1779); 2) «Krakowskie Kointeligencje i Wiadomości, tak dla iatwiejszego sposobu w rządach publicznych, handlu i żywności, jako też kunsztów i nauk podane» (Krakow, 1769). Байка у виданні «Krotka historia reklamy na świecie i w Polsce» (Zeszyty Prasoznawcze. 1993. № 3–4. S. 26) подає помилкову дату виходу газети: 1768 р., насправді в цьому році у Кракові було створене Бюро відомостей, тобто саме бюро оголошень, яке лише наступного року випустило на ринок власний друкований орган. 3) «Annonces et Avis Divers de Varsovie» (Warszawa, 1782–1794) (?); 4) «Pismo Uwiadamiające Galicji» (Lwow, 1783 p.); 5) «Lwowskie Pismo Uwiadamiające» (Lwow, 1784 p.) (продовження «Pisma Uwiadamiającego Galicji» під новою назвою); 6) «Przewodnik Warszawski zawierajacy różne wiadomości warszawskie» (Warszawa, 1788–1792 pp.); 7) «Warschauer Intelligenzblatt» (Warszawa, 1798–1806 pp.) [1, s. 82–83, 122, 127].

Серед найдавніших видань виділялися «Warszawskie Ekstraordynaryjne Tygodniowe Wiadomosci», які видавав Міхал Гроль. Видавець «Warszawskich Ekstraordynaryjnych Tygodniowych Wiadomosci», родом з Нюрнбергу, М. Гроль, намагався отримати привілей на видання «Wochentliche Dressdnische Frag-und Anzeigensnachrichten» – дрезденської газети з оголошеннями та після бомбардування Дрездена пруськими військами і пожежі будинку редакції в 1760 р., переживав фінансову скруту, а борги попереднього видавця, С. Ріхтера, загрожували йому втратою привілею міської влади. Невдача у цих спробах, а також візити М. Гроля до Польщі, починаючи з 1759 р., стали причиною того, що на початку 1762 р. він звернувся з проханням про отримання привілею у Варшаві і отримав його між січнем і квітнем того ж року. Газета виходила щотижня польською мовою (середа) і німецькою (субота) з 27 квітня 1762 р. – до 4 травня 1763 р. Лише польська версія збереглася в комплекті з двох щорічників, тоді як німецька пропала повністю. З. Станішевський у 1957 р. знайшов щорічник 1762 р. у бібліотеці імені Зелінських у Плоцьку, щорічник 1763 р. – в бібліотеці Ягеллонській [1, s. 80]. Як редактор, видавець співпрацював із ченцями-піарами з варшавського Collegium Nobilium, з допомогою яких, не володіючи вільно літературною польською мовою, адаптував підготовані тексти. Друкарня ченців-піарів у Варшаві була і місцем друку періодичного видання. З виданням також співпрацювали учені, що підтримували контакти з бібліотекою Залуських. Урядові оголошення в газеті М. Гроля публікувалися безкоштовно, приватні ж – «за пропорціями», про що видавець повідомив у проспекті, що вийшов перед «Відомостями», однак без будь-яких детальніших пояснень. Фінансову базу газеті забезпечували не надходження від оголошень, а передплата – 150 передплатників перекривали видатки друкаря. Оскільки ціни на передплату нам відомі (3 тимфи (срібні монети)/квартал), кошт друку річника становив мінімум 1800 тимфів. Окремий номер у